

Ростислав Радишевський

СЛОВО ПРО ГРИГОРІЯ ВЕРВЕСА

Цієї весняної пори з радістю і сумом та водночас із глибокою пошаною згадуємо ім'я видатного полоніста і компаративіста Григорія Вервеса, чії праці дивовижно живуть і сьогодні, а вихована ним ціла плеяда полоністів і славістів стала окрасою української гуманітарної науки. Учений не дожив до свого 95-літнього ювілею, проте своїми науковими ідеями переступив через поріг тисячоліття, забезпечивши спадкоємність і неперервність української славістики.

Григорій Давидович Вервес (1920–2001) – один із найвидатніших вітчизняних славістів, належить до найстаршого покоління учених-гуманітаріїв, яке формувалося ще до війни, але свідому наукову діяльність розпочало в останні роки страшної епохи сталінізму. Літературознавець, славіст і полоніст, самовідданий дослідник, академік Національної

академії наук України, багатолітній завідувач відділу спочатку зарубіжних слов'янських літератур, пізніше слов'янознавства й балканістики в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка Академії наук УРСР у Києві, заступник Голови Українського комітету славістів, Голова Українського комітету та член бюро Міжнародної асоціації з вивчення й поширення слов'янських культур при ЮНЕСКО, Г. Вервес поєднував у собі найкращі риси науковця й організатора наукової діяльності.

Дослідник народився 15 квітня 1920 р. в селі Петрове Кіровоградської області. Вищу освіту здобув у Київському університеті, евакуйованому до м. Кзил-Орда (Казахстан) у 1942. 1949 р. захистив кандидатську дисертацію в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, в основу якої було покладено дослідження впливу творчості А. Міцкевича на українську літературу XIX ст. ("Адам Міцкевич в українській літературі XIX століття"). У докторській дисертації, яку захистив там же в 1959 р., здійснив дослідження творчості І. Франка й українсько-польських суспільно-літературних відносин 1870–1890-х рр. ("Иван Франко и вопросы украинско-польских литературно-общественных отношений 70–90 годов XIX века"). Продовжуючи розвивати традиції свого вчителя і наставника академіка О. Білецького, Г. Вервес зосередив свою увагу на вивченні польської літератури XIX ст. та її взаємин з українською літературою, заглиблювався також у теорію та історію літературних зв'язків, займався окремими проблемами літератури Польщі та інших слов'янських країн.

Монографічні дослідження Г. Вервеса почали виходити друком із середини 1950-х рр. Він автор близько 20 монографій, понад 200 наукових статей, надрукованих у вітчизняній та зарубіжній науковій пресі. Варто нагадати, що такі відомі вчені-славісти, як О. Білецький, М. Рильський, М. Гудзій, Д. Марков, О. Дейч, М. Якубець (Польща), Е. Георгієв, І. Конев (Болгарія), О. Цибенко, І. Белза, Є. Шаблювський та ін., дали високу оцінку працям українського дослідника.

Славистичні, зокрема полоністичні, і компаративістські праці академіка Г. Вервеса про літературу XIX–XX ст. (серед них варто згадати такі, як “Адам Міцкевич в українській літературі” (1955), “Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70–90-х років XIX століття” (1957), “Іван Франко і польська література” (1958), “Юліуш Словацький і Україна. Літературно-критичний нарис” (1959), “Владислав Оркан і українська література. Літературно-критичний нарис” (1962), “Т.Г. Шевченко і Польща” (1964), “Зустріч з Міцкевичем” (1968), “Максим Рильський у колі слов’янських поетів” (1972), “В інтернаціональних літературних зв’язках” (1976), “Ярослав Івашкевич. Літературно-критичний нарис” (1978), “Адам Міцкевич. Життя і творчість” (1979), “Як література самоутверджується у світі” (1990), “Українці на рандеву з Європою” (1996) тощо), а також численні статті й розвідки, написані його учнями і співробітниками, принесли слов’янському літературознавству України світове визнання. У своїх працях Г. Вервес показав багатоміжові зв’язки української літератури з іншими слов’янськими як складний діалектичний процес взаємопоєднання суспільно-історичних, культурних, політичних та власне естетичних чинників. Інтерес до теоретичних проблем порівняльного вивчення літератур, оволодіння величезною спадщиною вітчизняних науковців, насамперед О. Білецького, В. Жирмунського, І. Неупокоевої, М. Храпченка та ін., спонукали до створення згаданих вище монографій, доповідей на різних міжнародних форумах, наукових статей, докладно продуманої праці “Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті” (1978), ядром якої стало теоретичне обґрунтування регіонального і світового контексту української літератури XIX–XX ст. Сучасні слов’янські літератури розглядалися вченим як інтегральна частина багатоміжової історії українського письменства, надто починаючи від XVIII і закінчуючи XX ст., яким дослідник приділяв найбільшу увагу. Особливо привабливими для нього були великі й часто “переломні” епохи в розвитку слов’янської духовності.

У своїх монографічних працях і наукових статтях, передмовах до творів того чи того слов’янського письменника, навіть у доповідях на міжнародних конференціях та форумах Г. Вервес виявляв специфічний інтерес як генетичного, так і типологічного характеру до польського й українського романтизму (залучаючи відомості про всі його різновиди і школи – “українську”, “білорусько-литовську”, “варшавську”), польського позитивізму та здобутків великої української прози і поезії другої половини XIX ст. (Е. Ожешко, Б. Прус, М. Конопницка, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко); українсько-слов’янського й українсько-польського літературного пограниччя епохи неоромантизму (В. Стефанік, Леся Українка, М. Вороний і письменники “Молододі Польщі”, епоха модернізму в обох країнах). Цікавили дослідника й авангардистські, насправді “революційні” течії у слов’янських літературах міжвоєнного двадцятиліття (творчість М. Семенка, Б. Ясенського, В. Незвала та ін.). На його думку, саме в перехідні періоди свого розвитку літератури відкриваються усіма гранями своєї самобутності, унаочнюють неповторні ідейно-естетичні, жанрово-стильові і проблемно-тематичні рішення. Вивчення цих епох – це справа амбітна й непроста, адже для того, щоб ці явища збагнути науково, тобто не лише розкрити об’єктивно існуючу привабливість чужого слова, а й спроєктувати на власний досвід, необхідно постійно вивчати й узагальнювати зарубіжний науково-теоретичний досвід насамперед у галузі системного й новітнього історико-порівняльних методів та, з огляду на специфіку матеріалу, виробити свій індивідуальний підхід до явищ.

Полоністичні зацікавлення Г. Вервеса окреслилися вже на початку його наукового шляху. Свою кандидатську дисертацію він присвятив постаті видатного польського романтика А. Міцкевича, пізніше неодноразово звертаючись до творчої спадщини поета-пророка, яку найповніше розкрив у монографії “Адам Міцкевич. Життя і творчість” (1979). Хоча не треба забувати про раніші спроби осмислення творчості польського поета – згадати лише праці “Адам Міцкевич в українській літературі” (1955), “Зустріч з Міцкевичем” (1968), в яких учений також здійснив аналіз поетичного обличчя цього “чарівника слова”. Висвітлюючи літературні та культурні зв’язки вітчизняної і зарубіжної літератури, дослідник виклав факти із життя і творчості романтика, показав “українську сторінку” в його доробку, розширив свої попередні дослідження.

У “Передньому слові” до праці “Адам Міцкевич. Життя і творчість”, яку можна вважати узагальненням усіх попередніх висновків, Г. Вервес розглянув творчість А. Міцкевича в міжнародному контексті. У наступних сімох розділах праці показав етапи його поетичного розвитку: перший розділ “О Литво, краю мій!” розповідає про дитячі та юнацькі роки життя А. Міцкевича, його навчання у Віленському університеті, арешт і перші поетичні спроби, що стали новим словом у польській літературі та принесли молодому поетові заслужену славу і популярність; розділи “В Росії і на Україні” та “Під одним плащем. “Конрад Валленрод” репрезентують українсько-російський період життя і творчості А. Міцкевича, що мав велике значення для становлення його світогляду та цікавого для літературних взаємин польського та українського народів; розділи “На чужині. “Дзяди”, “Лебедина пісня поета” і “Боротьба продовжується” розповідають про перебування поета за кордоном. Аналізуючи “Дзяди” і “Пана Тадеуша”, автор наголосив на важливому значенні М. Рильського як геніального перекладача цієї “лебединої пісні поета” для сприйняття творчого доробку А. Міцкевича україномовною аудиторією. Подаючи докладну характеристику останнього твору Міцкевича-поета, Г. Вервес ознайомив читачів із художньою лабораторією творця цього шедевра польської романтичної поезії, який мав значний вплив і на наступні покоління польських поетів.

Після нарису про життєвий і творчий шлях А. Міцкевича, Г. Вервес присвятив окремі розділи своєї праці зв'язкам поета з Україною, ставленню Т. Шевченка до А. Міцкевича, аналізу перших перекладів творів польського поета українською мовою, а також висвітленню складних і різноманітних аспектів його творчої й життєвої позиції, яким дав оцінку І. Франко. Цікавих висновків дійшов автор, порівнюючи поему Шевченка “Сон” та “Уривок” до III частини “Дзядів” Міцкевича, висловлюючи думку, що робота над “Уривком” була розпочата під час перебування поета на теренах Російської імперії, а завершена вже за кордоном. У цій монографії Г. Вервес поставив перед собою непросте завдання показати самотність поетичного доробку згаданих великих поетів, залучаючи матеріали, присвячені їхній творчості, тобто не лише увиразнити спільні риси, а й віднайти відмінності. Автор здійснив цікаві зіставлення деяких творів польського й українського поетів; подаючи новий матеріал, зокрема й рукописний, він зробив свій внесок у вивчення питання культурних і літературних відносин А. Міцкевича й української літератури.

Особлива увага в монографії приділена засвоєнню поезії А. Міцкевича письменниками сучасної авторів дослідження доби. Г. Вервес продемонстрував ґрунтовну обізнаність із відгуками критиків XIX ст. як українських, так і російських, а також своїх сучасників про нього. Він акцентував виразні перегуки у творчості Лесі Українки та А. Міцкевича, хоча й не висвітлив цей аспект докладніше. Окремий вагомий розділ присвячено аналізу рецепції творчої спадщини польського поета І. Франком, адже значне місце в житті й діяльності Каменяра займали питання польсько-українських взаємин. Г. Вервес відзначив також заслуги І. Франка як перекладача. Дослідник зазначив, що статті й переклади українського письменника сприяли популяризації А. Міцкевича на теренах України. Найповнішу оцінку Міцкевичу Франко дав наприкінці свого життя, стверджуючи, що А. Міцкевич – “найбільший поет польської нації, геніальна людина, яка часто піднімалася на таку висоту поетичного натхнення, як мало хто з поетів”, бо він виявляв велику різнобічність духовних інтересів, надзвичайну силу вислову та пластику поетичного малювання. Однак окремо від цих оцінок стоїть опублікована 1897 р. стаття І. Франка “Поет зради”, що надалі залишається дражливим питанням у вивченні творчих взаємин двох поетів.

У монографії “Юліуш Словацький і Україна” дослідник крізь призму зв'язків Ю. Словацького з Україною розглянув наступний етап польсько-українських культурно-естетичних взаємин. У першому розділі праці автор подав стислий огляд життєвого і творчого шляху Ю. Словацького, зображуючи оточення, в якому перебував поет у своєму рідному містечку Кременці, у Вільні, де навчався в гімназії та університеті (1819–1828), у Варшаві, куди він переїхав після закінчення університету, вдало доповнивши свої студії відомостями щодо зустрічей поета з А. Міцкевичем, Ю. Немцевичем, С. Гоцинським та ін. Згадав учений й імена

російських письменників, тематика творів яких тісно переплітається з “українською тематикою” Ю. Словацького, а також подав докладну характеристику польської еміграції, серед якої поет перебував із 1831 р. до кінця свого життя (1849). Г. Вервес глибоко й усебічно проаналізував твори польського романтика “Ода до вольності”, “Гімн”, “Кулик”, “Гробниця Агамемнона”; поеми “В Швейцарії”, “Ангеллі”, “Беньовський”, “Кордіан”, “Балладина”, “Лілля Венета” та ін., які ввійшли до скарбниці не лише польської, а й світової літератури. Розглядові зв’язків поетичного світу польського романтика з Україною Г. Вервес присвятив наступний розділ дослідження. Автор зробив короткий екскурс щодо “української школи” в польському романтизмі і ствердив, що вплив поетів, які належали до цієї “школи”, відчутний у ранніх творах Ю. Словацького, наприклад, таких як “Українська дума”, “Пісня козацької дівчини” тощо. Однак згодом поет вийшов на самостійний шлях, зображуючи яскраві картини із життя українського народу, що переконливо доводить аналіз творів “Змій”, “Срібний сон Саломеї”, “Беньовський” та ін., здійснений Г. Вервесом.

У третьому й водночас найбільшому розділі згаданої праці охарактеризовано переклади творів Ю. Словацького українською мовою. Подаючи оглядову характеристику перекладацької спадщини кінця ХІХ ст. і початку ХХ ст., науковець докладно проаналізував новіші переклади, звертаючи особливу увагу на передачу змісту й форми. Почесне місце серед українських перекладачів творів Ю. Словацького, на його думку, посідає М. Рильський, котрий, проникаючи в художній світ і лабораторію польського художника слова, дає нам змогу відчутти своєрідність його геніальних творів, одночасно залишаючись у перекладі самим собою – самобутнім українським поетом.

Новим етапом у вивченні польської та української літератури в їхніх взаємозв’язках стало дослідження “Владислав Оркан і українська література”, яке викликає великий інтерес насамперед тому, що в ньому вперше в українському літературознавстві здійснено аналіз нетипових питань польської та української літератури межі ХІХ–ХХ ст. Ідеться про багатогранні зв’язки польського поета, прозаїка і драматурга Владислава Оркана (1875–1930) з українським літературним авангардом. Монографія Г. Вервеса побудована на значному фактичному матеріалі, частина якого була віднайдена вченим у бібліотеках та архівах Кракова, Вроцлава, Варшави і вперше була введена в науковий обіг вітчизняного літературознавства. Творчість В. Оркана маловідома в Україні, тому у вступі автор подав загальну характеристику його життя й письменницької діяльності, наголошуючи на тих аспектах, які становлять предмет досліджень у наступних розділах.

Проблема, порушена Г. Вервесом у книжці, постає перед читачами у трьох аспектах: ідейно-суспільні та естетичні передумови зацікавлення В. Оркана українською літературою, його діяльність на ниві популяризаторства української культури, творчі взаємини із групою покутських новелістів, зокрема В. Стефаніком – чільним її представником. Багато нового матеріалу дають ті частини праці вченого, в яких ідеться про зближення В. Стефаніка із представниками краківських літературних кіл, насамперед В. Орканом, розкрито їхнє ставлення до новітніх течій літератури (декадансу, теорії “чистого мистецтва” С. Пшибишевського).

В. Оркан зробив надзвичайно багато для популяризації української літератури серед польських читачів не лише як вправний перекладач, а і як критик. У книжці достатньо повно висвітлено цю сторінку творчої біографії польського письменника. У розділі “Мости над проваллям” дослідник, спираючись на неопубліковані матеріали з архіву В. Оркана, а також на його друковану літературно-критичну та художню спадщину, вказав на джерело відомостей польського письменника про Україну та її культуру. Окремо автор дослідження розглянув історію постановки п’єси В. Оркана “Скапаний світ” на українській сцені та участь у виданні українських творів, перекладених польською мовою (збірки “Młoda Ukraina”, “Antologia współczesnych poetów ukraińskich”). Принагідно згадав і численні контакти В. Оркана з В. Стефаніком, В. Ярошем, навів фрагменти окремих художніх творів поляка, написаних із залученням української тематики (зокрема, план української драми “Сагайдачний” та ін.), що свідчать про тривалий інтерес письменника до

українських реалій. Учений зазначив, що в бібліотеці В. Оркана збереглися твори І. Франка, В. Стефаника, О. Кобилянської, І. Нечуя-Левицького, а також збірка поезій Т. Шевченка польською мовою в перекладі С. Твердохліба тощо.

Підсумовуючи матеріали попередніх досліджень, в останньому розділі своєї книжки Г. Вервес знову повернувся до питання творчих взаємин В. Оркана і В. Стефаника. Головною метою тут став аналіз проблематики творів обох письменників, що з'явилися в період їх найближчих особистих і творчих контактів (1897–1903), а також аналіз художніх засобів та особливостей їхнього художнього стилю. Таке порівняльне вивчення творчої манери українського і польського письменників уперше здійснено в цій праці. На матеріалі творчих взаємин В. Оркана і В. Стефаника вчений дійшов висновку, що між українською і польською літературою цього періоду існували не лише типологічні, а й генетичні зв'язки, які сприяли зближенню обох слов'янських народів.

У наступних своїх працях Г. Вервес продовжив порушену проблематику й додав нові грані у вивчення міжнаціональних культурних зв'язків двох народів. Так, у монографії “Т.Г. Шевченко і Польща” він синтезував і підсумував багаторічні дослідження зв'язків великого українського поета з Польщею. Опрацювавши значну кількість матеріалів (від спогадів сучасників Т. Шевченка до розвідок сучасних авторів дослідників), учений розглянув творчий шлях поета на тлі громадського й літературного життя України та Польщі. Визначаючи свої завдання, у “Передмові” до книжки Г. Вервес ствердив, що настав час перейти від розробки питань щодо особистих знайомств Т. Шевченка, його ставлення до певних суспільних груп і творчих контактів із тими чи тими польськими письменниками до вивчення проблеми в цілому, висуваючи на перший план такі питання, як Шевченко й визвольний рух, Шевченко і польський романтизм, Шевченко у польській критиці й перекладах.

У короткому нарисі “Серед польських друзів” він навів основні відомості з історії взаємин українського поета з поляками, починаючи з його перебування у Вільно й закінчуючи останніми днями. Дослідник подав систематичний і глибокий аналіз зв'язків між його творчим доробком та польською літературою, присвятивши їм другий розділ “Шевченко і польська література першої половини ХІХ століття”. Цей огляд суттєво вирізняється серед праць, присвячених контактам двох великих слов'янських літератур. Автор науково обґрунтував свою оцінку місця й ролі українських мотивів у польській романтичній літературі цього періоду, зокрема вплив польських майстрів художнього слова на творчість Т. Шевченка. Питання літературних взаємовпливів автора “Гайдамаків” та польських поетів-романтиків (А. Міцкевича, Ю. Словацького, Б. Залеського, С. Ґоцинського та ін.) Г. Вервес широко розглянув як з погляду ідейно-творчих відлунь, зумовлених зображенням реалій однієї й тієї ж навколишньої дійсності, так і з погляду свідомого засвоєння досягнень польських романтиків, особливо Міцкевича та Залеського. Не менший інтерес викликало і компаративне дослідження української теми у творчості Словацького та Шевченка.

В останньому розділі монографії (“Навколо спадку поета Шевченка у народно-демократичній Польщі”) автор познайомив нас з усім різноманіттям критичного матеріалу, присвяченого дослідженню поетичного доробку Шевченка, яке здійснили польські україністи, а також з історією перекладів його творів польською мовою. Книжка Г. Вервеса закінчується оглядом найновішої на той час критичної літератури про Шевченка, оцінкою нових перекладів і присвячених йому розвідок М. Якубца, М. Юрковського, Е. Лапського, що відкрили новий етап у польському шевченкознавстві.

Згодом дослідник перейшов до об'ємнішої й загальнішої історико-літературної та теоретичної проблематики, долучаючи майстерний філологічний аналіз, у межах якого плідно застосовував порівняльно-історичний і системний принцип досліджень. У такій перспективі досліджень Г. Вервес показав себе вченим-славістом широкого профілю. Монографія “Максим Рильський у колі слов'янських поетів” присвячена поетичній індивідуальності й неповторній творчій манері видатного українського письменника й перекладача М. Рильського, котрий протягом усього життя дотримувався вірності класичним традиціям світової культури й водночас був тісно

пов'язаний із художніми пошуками поетів-сучасників. Учений розглянув творчість М. Рильського, залучаючи широкий регіональний і світовий контекст, зокрема проаналізував вплив на формування поетичної індивідуальності М. Рильського різних (часом протилежних за своєю суттю) мистецьких тенденцій ХХ ст., показав пошуки поета відповідей на одвічні питання через залучення не лише національної, а й других слов'янських літератур, відзначив неповторність його таланту і вклад у світову культуру.

Вступна частина праці присвячена проблемам розвитку поезії ХХ ст., насамперед проблемам традицій і новаторства, розвитку слов'янської поезії, зокрема характеристики особливостей творчої манери М. Рильського. Г. Вервес приділив особливу увагу ранньому періодові творчості поета як найбільш складному і найменш вивченому, коли М. Рильський, починаючи зі збірки "Під осінніми зорями" (1915–1918), формував власний голос. Учений докладно зупинився на труднощах пошуків митця індивідуального поетичного звучання у другій половині першої декади ХХ ст. та його зацікавленнях символізмом. У другому й частково третьому розділах він подав глибокий і багатогранний аналіз такого неоднозначного явища, як неокласицизм, вирізняючи в ньому три основних різновиди (російський, польський і український), а також окреслюючи місце М. Рильського серед них. Розглядаючи в наступному розділі творчі взаємозв'язки з іншими слов'янськими поетами, автор наголосив на паралелях у поетичному доробку українського поета та польського угруповання "Скамандер", зокрема Я. Івашкевича та Ю. Тувіма, подав цікаві приклади того, як тісно пов'язані між собою типологічні, контактні й генетичні фактори. Книжка завершується оглядом творчості поета в 1940–1950-х рр. Це дослідження творчості М. Рильського в контексті національної і світової літературної традиції має величезне пізнавальне й методологічне значення, а притаманна йому широта зіставлень дає можливість уповні розкрити всі грані таланту видатного українського поета.

Монографія Г. Вервеса, що вийшла друком у Польщі із символічною назвою, запозиченою з поеми "Беньовський" Ю. Словацького ("Tam gdzie lkwy srebrne fale rfuńa"), стала першою книжкою автора, написаною спеціально для закордонних читачів. Оpubлікована 1972 р., вона багато в чому була новаторською і визначила подальші напрямки компаративних досліджень. Продовжуючи вивчення проблем, які активно розроблялися в попередніх працях, автор зосередив увагу на питаннях українсько-польських літературних взаємин, наголосив на близьких чи подібних явищах в історії культур двох слов'янських народів. До поля зору дослідника потрапив український і польський літературний процес ХІХ–ХХ ст.

Праця складається зі вступу й шести розділів: "Перші контакти. Міцкевич", "Шевченко і польський романтизм", "Іван Франко. Спроба синтезу", "Проблематика польських повістей Івана Франка", "На переломі століть", "Між війнами і по війні". У центрі уваги вченого опинилися постаті Т. Шевченка, І. Франка та М. Рильського, які зробили значний внесок у розвиток українсько-польських культурних взаємин. Автор провів аналіз у двох напрямках: висвітлюючи переклади й переспіви з польської мови, зроблені представниками раннього українського романтизму П. Гулаком-Артемівським, О. Шпигоцьким, Л. Боровиковським та ін., й унаочнюючи спільні художні риси у творчості А. Міцкевича, Т. Шевченка, Ю. Словацького, І. Франка, Я. Каспровича, Е. Ожешко, В. Стефаніка, В. Оркана, М. Коцюбинського, С. Жеромського. Дослідження Г. Вервеса базується на потужному фактичному матеріалі, який підтверджує факти щодо безпосередніх контактів цих письменників між собою, творчу співпрацю, історію видань їхніх творів тощо.

Відомий полоніст Ф. Неуважний звернув увагу на особливості наукового викладу Г. Вервеса та зазначив, що вчений розглянув літературну творчість А. Міцкевича, Ю. Словацького, В. Оркана, С. Жеромського, письменників "Молодої Польщі" крізь своєрідну призму, в якій поєднуються і взаємодіють родинна проблематика й естетичні пошуки українських письменників; репрезентуючи насамперед український погляд на пошуки польських письменників, дослідник пролив світло на природу перцепції таких поетів, як згадані А. Міцкевич, Ю. Словацький, а окрім них М. Конопницька, В. Броневський, Ю. Тувім, на проблематику близькості

таких творців, як В. Оркан, С. Жеромський, Е. Ожешко в діяльності українських класиків.

У згаданій праці дослідник докладно проаналізував вплив А. Міцкевича на українську романтичну поезію, ілюстрацією чого були численні переклади “Дзядів”, “Пана Тадеуша”, “Кримських сонетів”. Показав той колосальний інтерес до української літератури, який виник завдяки творчій і критичній діяльності І. Франка. Українсько-польські літературні взаємини зламу століть автор розглянув, характеризуючи діяльність М. Коцюбинського, що здійснив наприкінці 1880–1890-х рр. переклади творів Е. Ожешко й А. Міцкевича. В окремому розділі автор подав детальну характеристику спільних рис у творчості В. Оркана та В. Стефаніка, зауважуючи аналогії навіть у назвах їхніх творів.

Характеристику міжвоєнного й повоєнного періодів в історії обох літератур подано в основному у зв’язку з постаттю М. Рильського, його поетичної і перекладацької діяльності, зв’язків із членами літературного угруповання “Скамандер” та іншими цільними представниками польського письменства. Загалом книжка Г. Вервеса отримала низку схвальних оцінок польської громадськості. Зокрема, М. Якубець зазначив, що праця вченого кожним своїм елементом надихає також на дослідження української стихії у польській літературі.

У своїх працях Г. Вервес намагався якнайповніше розкрити внесок української літератури в загальнослов’янський і світовий літературний процес, осмислити динаміку міжслов’янських літературних взаємин в усій багатогранності історичного розвитку, заглиблюючись у проблеми взаємодії і взаємозбагачення красного письменства європейських країн. У наступній праці “В інтернаціональних літературних зв’язках” дослідник простежив входження української літератури в загальнослов’янський контекст, показав її збагачення у процесі міжнародної інтеграції. Після вступного розділу, в якому йдеться про розвиток теоретичної думки в галузі порівняльного літературознавства, здійснений вітчизняними й зарубіжними вченими, Г. Вервес ґрунтовно проаналізував історію та теорію компаративних досліджень різних епох. У своїх міркуваннях славіст базувався на методологічних і методичних принципах О. Білецького, І. Неупокоевої (зокрема на її теорії зональних систем), Д. Лихачова та інших, багато в чому доповнивши їхні вихідні судження.

У першому розділі він розглянув творчий доробок Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаніка й М. Коцюбинського в загальнослов’янському контексті, описав функцію іноземної тематики у процесах літературної взаємодії, роль так званих повторних контактів, різноманітних форм двосторонніх та багатосторонніх зв’язків, тобто ґрунтовно опрацював увесь комплекс питань порівняльного літературознавства. У другому розділі Г. Вервес підкріпив свої теоретичні позиції належним аналізом проблем, яким присвятив довгі роки праці та які стосуються значення інтернаціональних зв’язків для національного письменства, входження української літератури XVII–XX ст. у світову. У плані типологічних зіставлень у цьому розділі на увагу заслуговує характеристика неокласицизму. Під новим кутом зору проаналізовано деякі риси новаторської поетики В. Маяковського, В. Незвала, Ю. Тувіма, П. Тичини, М. Рильського та ін.

Дослідник вільно орієнтувався не тільки в українській, російській, польській літературах, про що свідчать і його попередні дослідження, а й розширив контекст українського письменства, залучаючи новий матеріал культур західних і південних слов’ян. Він простежив зміни, які відбулися в цих літературах, зупинився на питаннях традицій і новаторства, типологічного сходження поезій слов’янського письменства. Одним із найґрунтовніших фрагментів книжки виступає сьомий розділ “Про повторні літературні контакти”, адже якщо в попередніх частинах праці домінували фактичні вказівки на зв’язки між літературними епохами та контакти між письменниками, то в цьому розділі спостерігається перехід від резюмування до синтезу (наприклад, аналіз зв’язків О. Блока та М. Рильського з польською поезією), що має велике методологічне значення.

Монографія “Ярослав Івашкевич” чи не єдина праця Г. Вервеса, в якій матеріал про письменника та його творча біографія подані у хронологічному порядку. На час її написання вже існувало чимало досліджень, увага в яких зосереджувалась навколо окремих творів, періодів і деяких проблем творчості Я. Івашкевича, зокрема Р. Матушевського (“Івашкевич”, 1965), А. Шмідта (“Про “Мати Йоанну від Ангелів”, 1965), В. Вавжиняк (“Честь і слава” Ярослава Івашкевича”, 1967), Р. Пшибильського (“Критика сотеричних аспірацій культури. “Пасії блендомерські” Ярослава Івашкевича”, 1968; “Ерос і Танатос”, 1970), В. Петшака (“Порахунок з двадцятиліттям”, 1972), навіть вийшла друком колективна монографія під редакцією Я. Рогозінського “Ярослав Івашкевич” (1968), що охопила всю прозову творчість письменника, народженого в Україні. Натомість Г. Вервес розставив нові, відмінні від попередніх, акценти, вказав оригінальні підходи до трактування доробку автора “Честі і слави”, насамперед унаслідок розширення українського контексту прочитання творів Івашкевича.

Дослідник одним із перших звернув увагу на низку особливостей творчості письменника – згадав про багатовекторні зацікавлення Я. Івашкевича іншими народами, що пізніше розглядатиметься як багатоетнічність та відкритість для впливу інших культур. Продовжуючи тему впливів трьох культур (української, російської та польської), учений-полоніст акцентував увагу на багатокультурності творчого доробку польського письменника в контексті найвизначніших постатей і творів ХХ ст. поруч з іменами М. Шолохова, І. Андрича, М. Крлежі, Є. Станєєва, М. Бажана. Свої міркування щодо творчої індивідуальності Я. Івашкевича дослідник підтвердив історико-порівняльним аналізом, в якому важливе місце посідають російська і західноєвропейська літератури. Автор здійснив вдалу спробу проникнути у творчу лабораторію польського письменника та охопити різноманітні аспекти його професійної діяльності: велику (епічну) і так звану “малу” прозу, поезію і навіть публіцистику, драматургію, есеїстику, подорожні й щоденникові записи. Особливу увагу викликав у зв’язку із цим розділ монографії “Івашкевич і Україна”, в якому вчений ствердив тезу про міцний зв’язок письменника з українською землею. Книжка перейнята особливим теплом, що пояснюється, зрештою, близьким знайомством і дружніми стосунками Г. Вервеса з Я. Івашкевичем. Російська дослідниця О. Цибенко висловила думку, що праця українського славіста написана з великою любов’ю до польського письменника, з тонким проникненням у його творчу лабораторію, але водночас автор виступає тут і як літературний критик, об’єктивно оцінюючи успіхи і прорахунки “головного героя” своєї монографії. Монографія була перекладена польською (1979) та російською (1985) мовами.

Знаковим явищем у науковому житті слов’янського світу стало фундаментальне п’ятитомне видання “Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті” (1987–1994), яке Г. Вервес підготував спільно зі своїми колегами з Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН України – Ю. Булаховською, В. Ведіною, Т. Денисовою та В. Захаржевською. Це була перша амбітна спроба різноаспектно простежити особливості й динаміку входження української літератури в загальнослов’янський і світовий літературний процес, а також спроба реставрації історико-літературного контексту, в якому польська література посідає одне із чільних місць. Це енциклопедичне за своїм змістом та обсягом видання стало своєрідним підсумком невтомної і плідної праці цілого покоління українських полоністів. Як продовження теми, започаткованої у цій багатотомній праці, можна розглядати й одну з останніх книжок Вервеса “Як література самоутверджується у світі”, адже головна її проблематика обертається навколо питання становлення й розвитку української літератури в контексті духовного життя слов’янства і всього світу.

У цій праці, яка складається із трьох розділів, Г. Вервес синтезував деякі свої попередні теоретико-літературні висновки та обґрунтував умови самоутвердження національної літератури в контексті світовому. Необхідна складова її вивчення – це включення її надбань у регіональний і світовий контекст, чітке усвідомлення й розрізнення контактних зв’язків, явищ генетичного плану (впливів, запозичень), типологічних сходжень по горизонталі (серед сучасних літератур) та вертикалі (із

залученням літератури минулих епох) художнього розвитку. Дослідник ствердив, що лише внаслідок проникнення у внутрішню суть національної літератури і простеження її зовнішніх (інтернаціональних) взаємин можна показати, що всією своєю системою зв'язків вона входить через зональні, регіональні спільності у світову літературу, закладаючи так підвалини вітчизняної літературознавчої компаративістики.

Перша частина праці "Контакти. Генезис. Типологія" містить найхарактерніші й показові для радянського порівняльного літературознавства 1940–1980-х рр. фрагменти праць Г. Вервеса, які репрезентують рівень розробки всіх зв'язків української літератури зі слов'янськими, починаючи від 1820-х рр. і до сучасності, а також опрацювання деяких теоретичних питань (теорія основи зональних систем). Автор використав матеріали із власних монографій і книжок про І. Франка, А. Міцкевича, М. Рильського, Я. Івашевича, які давно вже ввійшли в науковий обіг, задля розкриття важливих питань, що стосуються утвердження національної літератури у світі, рецепції у національному письменстві іноземних літератур, їх теоретичної і творчої інтерпретації. Ці теоретичні проблеми знайшли своє практичне застосування у другій частині книжки "Самоутвердження", в якій висвітлено значення творчості Т. Шевченка для слов'янського світу, роль І. Франка – письменника, публіциста, критика і вченого – в утвердженні світового значення української літератури, подано узагальнену картину місця української літератури у світовому контексті. В останній частині праці Г. Вервес показав себе славістом широкого профілю, присвятивши свою увагу розглядові найпоказовіших явищ слов'янських літератур повоєнного часу, насамперед розвитку сербської, словацької, болгарської прози.

Підсумком багаторічної наукової діяльності вченого-славіста стала опублікована 1997 р. книжка "Українці на рандеву з Європою", яка в тому ж році була відзначена премією І. Франка НАН України. У ній знайшли своє втілення найкращі стилістичні й методологічні принципи дослідника, здійснено синтез потужного шару багатовікової історії взаємин української нації зі світом, пояснено особливості формування і кристалізації національного менталітету. Г. Вервес здійснив спробу сформулювати українську національну ідею на основі перевірених і виважених фактів, із широким залученням новітніх вітчизняних і зарубіжних методологічних концепцій. Автор порушив складну для кожної молодої нації проблему співвідношення української духовності із загальнослов'янською та європейською, ствердив необхідність її вивчення з урахуванням історичної долі народу та його етнопсихологічних особливостей, що знайшли відображення в культурі.

Г. Вервес висвітлив ті явища й події українського культурного розвитку, які мали загальнослов'янське значення, ґрунтовно написав і про слов'янське просвітництво, і романтизм, і реалізм, і новітні авангардистські течії початку ХХ ст. У цій праці, як і в численних інших, учений порушив і спробував вирішити як теоретичні, так і практичні питання порівняльного вивчення слов'янських літератур. До того ж якщо в ранніх працях його цікавили двосторонні контактено-генетичні зв'язки між літературами, то у зрілих дослідженнях він надавав перевагу типологічним збігам і подібностям, дослідженню взаємозбагачення літератур у контексті як національного письменства, так і ширших взаємозв'язків світової літературної традиції. Незважаючи на те, що ця праця має насамперед літературознавчий характер, дослідник постав тут як історик ідеї, філософ, котрого хвилюють процеси самоусвідомлення, становлення світоглядних принципів, цінностей української нації.

За свою багаторічну діяльність на ниві славістики Г. Вервес був відзначений багатьма вітчизняними нагородами, а також медаллю Польської Народної Республіки "За заслуги перед польською культурою" (1972), премією імені І. Франка Національної академії наук України (1997). Аналізуючи його самовіддану й багаторічну працю на ниві полоністики та міжнаціональних культурних зв'язків Польщі та України, можна ствердити, що попри певний схематизм і публіцистичність викладу, все ж таки ученому пощастило втілити свої задуми, до яких належали комплексне вивчення історії слов'янських літератур як цілісної системи на різних етапах їхнього розвитку; опрацювання методології слов'янського літературознавства, зокрема розробка

теоретичних питань компаративістики; простеження міжслов'янських літературних взаємин; визначення місця української літератури і культури в загальнослов'янському та світовому контекстах. Незважаючи на відмінності традицій літературознавчих шкіл та суспільно-політичні трансформації, науковий доробок академіка Г. Вервеса, його багаторічна славістична діяльність і насамперед полоністичні й компаративні студії сьогодні надзвичайно актуальні й мають безперечний вплив на молоде покоління полоністів та рецепцію творчості польських і українських письменників.

Отримано 22 квітня 2015 р.

м. Київ

